

Сања М. Крстић

МИТ О ОРФЕЈУ У ПЕСМАМА БРАНКА МИЉКОВИЋА И МИОДРАГА ПАВЛОВИЋА

Апстракт. У фокусу рада је мит о Орфеју у песмама Бранка Миљковића и Миодрага Павловића. Предмет рада је анализа песама „Триптихон за Еуридику“ и „Орфеј у подземљу“ Бранка Миљковића и „Орфеј у Кореји“ Миодрага Павловића. Циљ рада је откривање повезаности и сличности мита и песама, као и уочавање идејних порука које са собом мит уноси у песме. У песмама Бранка Миљковића „Триптихон за Еуридику“ и „Орфеј у подземљу“, као и у песми Миодрага Павловића „Орфеј у Кореји“ проналазимо подтекст из античког мита о Орфеју. Песници су, полазећи од основних поставки мита, изградили своје оригиналне светове у које су уткали универзалне теме човечанства. Док је Миодраг Павловић мит искористио као повод за писање о савременим и актуелним дешавањима, Бранко Миљковић је мит употребио за представљање стваралаца као вечитих сањара и трагача који се противе прописаним правилима.

Кључне речи: Бранко Миљковић, Миодраг Павловић, Орфеј, мит

Увод

У фокусу овог рада је мит о Орфеју у песмама Бранка Миљковића и Миодрага Павловића, тачније у „Триптихону за Еуридику“ и „Орфеју у подземљу“ Бранка Миљковића и „Орфеју у Кореји“ Миодрага Павловића. Циљ рада је откривање повезаности и сличности мита и песама, као и уочавање идејних порука које са собом мит уноси у песме.

Бранко Миљковић (1934–1961) написао је збирке песама *Узалуд је будим* (1957), *Порекло наде* (1960),

Ватра и ништа (1960), књигу патриотских песама *Смрћу против смрти* (1959) коју је написао са црногорским песником Блажом Шћепановићем (ДЕРЕТИЋ 2011: 1172). Песме „Триптихон за Еуридику“ и „Орфеј у подземљу“ припадају збирци песама *Узалуд је будим*. Основна преокупација Миљковићевог песништва је филозофско трагање за смислом света и живота, су тако у његовој поезији поетски и филозофски симболи стопљени (ЈЕРЕМИЋ 1965: 322–327). Бранко Миљковић сматрао је да је песма један од основних елемената света, који би без ње био много празнији и бесмисленији (ЈЕРЕМИЋ 1965: 329). Миљковићева поезија је једно сасвим посебно и ново спајање класичне и модерне поезије; он је желео да нове песничке идеје искаже кроз савршен облик, а тај облик био је у области класичних форми. Овакво схватање га везује за групу песника неосимболиста – они желе да превазиђу једноставност реализма и модернизма (ЈЕРЕМИЋ 1965: 336–337).

Александар Јовановић у својој књизи „Поезија српског неосимболизма“ сматра да се „на свом песничком путу Миљковић од почетка суочава са мотивима мита, традиције и културе. Њима је прилазио у духу сопствене поетике, преобликовао их у складу са својим поимањем песме и певања“ (ЈОВАНОВИЋ 1994: 100).

Миодраг Павловић (1928–2014) написао је збирке песама *87 песама* (1952), *Стуб сећања* (1953), *Октаве* (1957), *Млеко искони* (1963), *Велика Скитија* (1968), *Нова Скитија* (1970), *Хододарје* (1971), *Светли и тамни празници* (1971), *Заветине* (1976), *Карике* (1977), *Певање на виру* (1977), *Бекство по Србији* (1979), *Видовница* (1979) (ДЕРЕТИЋ 2011: 1171, 1172). Песма „Орфеј у Кореји“ налази се у збирци *Стуб сећања*.

Миодраг Павловић у својој књизи „Поетика модерног“ каже да „мит није само могући циљ песничког исказивања, он је један од моћних оруђа песничког

говора. (...) Мит постаје савременост, иако савременост не може постати свој сопствени мит. Савременост је само његова актуализација, савременост не може постати мит јер је сувише кратка, неизмерљиво кратка; онога тренутка када се њени дубљи односи открију, она престаје да буде савременост, она постаје време, и кроз време за њу настаје могућност да постане део мита“ (ПАВЛОВИЋ 1978: 75).

1. Мит о Орфеју

Мит о Орфеју говори најславнијем античком песнику. Орфеј (Orphoeis: на обали реке) је био син трачког краља Ојагра и Музе Калиопе и био је ожењен нимфом Еуридиком, са којом је живео међу дивљим Киконима у Тракији. Орфеј је од Аполона добио лиру, тако да је успевао да својим свирањем и својом музиком очарава све око себе – очаравао је и дивље звери, па се чак и стење, камење и дрвеће покретало при првим звуцима његове музике. У Тракији постоје места где храстови стоје у истом положају у коме су били када је Орфеј престао са свирањем. Орфејева музика многим је била као лек и помоћ у тешким тренуцима (GREVS 1990: 100).

Према миту, једног дана, Еуридика је наишла на Аристаја, у долини реке Пенеја, који се није добро понео према њој, па је она, бежећи од њега, нагазила на змију, од чијег је уједа умрла. Орфеј је желео да врати своју љубав и одлучно је сишао у Тартар у жељи да Еуридику врати у живот. Успео је да својом чаробном музиком очара и задиви возача Харона и пса Кербера, као и тројицу судија мртвима, а затим је у потпуности омекшао Хадово свирепо срце. На тај начин Орфеј је успео да добије Хадово одобрење да Еуридику врати назад у живот. Међутим, постојао је један једини услов: да се Орфеј никако не осврне за Еури-

диком док буду корачали ка светлости дана у горњем свету. Еуридика је верно корачала за Орфејем на путу ка светлости, вођена звуцима његове музике и лире. Али, баш у тренутку када је ступио на светлост дана, Орфеј се осврнуо да види да ли је и Еуридика зако- рачила за њим и да ли га још увек прати, и нажалост, тако је заувек изгубио (GREVS 1990: 101).

У вези са Орфејевим именом, јављају се и друге митске приче. Орфеј се једном приликом супротста- вио и Дионису (када је Дионис упао у Тракију) и одбио да му укаже поштовање. Тада је Орфеј саветовао Тра- чане да се окану ритуалног убијања жртви; сматрао је да је Хелије, бог сунца, највећи од свих богова, отац свих ствари. Због тога је Дионис наговорио своје пра- тиље, нимфе Мајнаде, да одрубе Орфеју руке, ноге и главу, што су оне и учиниле. Орфејеву главу бациле су у реку Хербо, која је и тада, плутајући певала (GREVS 1990: 101).

Упакане Музе су тада покупиле његове удове и покопале их у подножју Олимпа, где, како кажу, сла- вуј и данас пева умилније и лепше него било где на свету. Орфејева чувена лира постављена је у Аполо- новом храму, а затим је, на Аполоново инсистирање постављена на небо у сазвежђе Лире (GREVS 1990: 101 – 102).

2. Бранко Миљковић о Орфеју

Бранко Миљковић наводи да је „јединство вар- варског, несавршеног, неспокојног и fine женске осећајности остварено је у личности трачког певача Орфеја. По томе како је певао, Орфеј је био божан- ство; по томе о чему је певао, он је био најбеднији смртник и рањена звер. Јер он је певао своју бол, па- тњу и несавршеност. (...) Песник је одувек био онај који у другима лечи болест од које и сам умире. (...)”

Успаван он трага за својом стварношћу, али одбија да јој се потчини. Јер кад би јој се потчинио, та стварност не би била његова, већ он њен. И више никад не би могао да је потчини своме гласу“ (МИЉКОВИЋ 1972: 153). Због тога је Миљковић „настојао да и модерног песника види као Орфејевог двојника“ (МИКИЋ 2002: 10), па се на тај начин и сам осећао блиским са Орфејем.

2.1. „Триптихон за Еуридику“ Бранка Миљковића

Песма „Триптихон за Еуридику“ спада међу формално најсавршеније песме испеване на српско-хрватском језику (ЈЕРЕМИЋ 1965: 338).²³ Први сонет триптихона сведочи о Орфејевој (песниковој) одлучности да се суочи са смрћу, али сведочи и о нади. Други сонет представља граничну ситуацију, а трећи објаву пораза (ЈОВАНОВИЋ 1994: 103).

Прича о Орфеју и Еуридици за Бранка Миљковића имала је посебно значење и вредност: „извлачење Еуридикe на светло дана и њено поновно потонуће у мрак – за Бранка је ова прича имала превасходно поетичку вредност“ (ПЕТРОВИЋ 1991: 155).

У првом сонету „Триптихона за Еуридику“ затичемо песника усамљеног како осећа одсуство своје Еуридикe, како му њена смрт још увек зуји у ушима. Орфеј се налази:

„на уклетој обали од дана дужој, где су славуји сви мртви“
(МИЉКОВИЋ 2003: 26).

Простор на коме се он налази бживотан је и слеп и овакав простор је сам по себи симбол смрти. Ноћ полако чезне, сва врата око њега су затворена, а он, као жртва, жели да изненади тајну смрти и одупре јој се. Орфеј никада неће престати да сања свој камени сан и каже:

²³ Триптихон представља песму која је састављена од три дела који заједно чине тематску или идејну целину (ЖИВКОВИЋ 1986: 832).

„пробудити те морам Еуридико мртва“
(МИЉКОВИЋ 2003: 26).

У овом делу „Триптихона за Еуридику“ наилазимо на неке сличности са митом о Орфеју који је дат на почетку рада. Еуридика је, према миту, изгубила свој живот на обали реке Пенее, што можемо повезати са тиме да се Орфеј у овој песми налази

„на уклетој обали од дана дужој“
(МИЉКОВИЋ 2003: 26)

где више нема никога. Такође, Орфеј у песми наилази на затворена врата која се могу упоредити са вратима подземног света на која наилази митски Орфеј онда када је кренуо у потрагу за Еуридиком. И оно најважније јесте да као и у миту (где Орфеј жели да врати своју Еуридику из мртвих), тако и у првом сонету „Триптихона за Еуридику“ песников Орфеј „мора“ да пробуди своју мртву Еуридику.

У другом сонету „Триптихона за Еуридику“ Орфеј силази на дно, тамо где расте отровно воће, тамо где ноћ једе чак и сузе из ока. Орфеј у овој песми зна да би требало бити што неприметнији, не окренути се ниједном за собом, ма колико то срце желело. Једино ће му успешни прелазак преко свих препрека омогућити да своју Еуридику, своју највећу жељу, поново врати међу живе. Ако ли њу буде изгубио, не жели ни он више да живи:

„нека ми чело буде напету у лесу
губом и каменом испод летње траве,
ако изгубим твоје дивно лице
на овој горкој обали од мрака и грознице“
(МИЉКОВИЋ 2003: 26).

У трећем сонету триптихона сусрећемо се са најснажнијим Орфејевим осећањима. Он жели да је и он мртав, међутим он ће остати вечити сањар и путник који ће заувек бити ловац звезда. Он је „путник без пртљага и лица“ (МИЉКОВИЋ 2003: 28). Орфеј се пита:

„Где си осим у мојој песни дивна Еуридико?“
(МИЉКОВИЋ 2003: 28)

Око њега је свуда ужас, његов црни град, испред њега су само изгубљени циљеви, а једино се на хоризонту виде облаци пуни птица као последња нада. Али ипак, на крају, он ће признати свој пораз, јер изгубивши Еуридику „у свету подземља песник више није имао шта да тражи. Целокупна стварност лепоте крила се у песниковој песни, у ономе што је он умео да сам са собом и песмом учини“ (ПЕТРОВИЋ 1991: 155).

Еуридика ће постати и остати Орфејев идеал, а то што никада неће моћи да допре и дође до ње, за њега ће заувек бити извор патње, што можемо видети у стиховима трећег сонета „Триптихона за Еуридику“, када каже да ње нема нигде сем у стиховима његове песме. Песников, односно Орфејев „изгубљени циљ“ и „црни град“ неки су од разлога за његов трагичан однос према свету. Јер, Еуридика је једини извор идеала, она је његов идеал; а управо је тај идеал песника заточен и он мора да се суочи са тим заточеништвом, она је заувек недостижна и да је његово стварање у ствари најтежи, Сизифов посао, јер никада неће успети да достигне идеале којима тежи. Та његова огромна жеља за достизањем идеала и за самим идеалом руши све његове везе и мостове са осталим светом, а са друге стране његов идеал се све више удаљава од њега.

Песник дословно прати догађај мита (смрт Еуридике, силазак у подземни свет по њу, грешка са освртањем, усамљеништво), али му истовремено даје универзално значење. Такво значење односи се на певање, он конституише основне истине о самом песничком стварању. Управо је и сам Бранко Миљковић рекао у неком од својих интервјуа: „Ако се будемо осврнули, ишчилиће сан и магија. Треба ићи напред, не освртати се, заборавити.“ Међутим, и митски Орфеј

и Орфеј из песме, одступају управо од овог става. У великој жељи, они нису могли да издрже и осврнули се. Еуридика за њих представља не само живо биће већ и симбол певања, представља и магију која омогућава стварање песме. Само освртање за њом значи прекршај правила. Песник (Орфеј) је кажњен тиме што је престао да буде песник, јер Еуридикина смрт значи и смрт песме и њеног стварања (GLUŠČEVIĆ 1980: 145 – 152).

Човек је осуђен да буде жртва, али је човеку дата једна велика снага, а то је реч. Речју песник може да истражује и да дочара оно што је са друге стране и њоме може да прижељкује оно чега нема (ЈЕРЕМИЋ 1965: 325).

2.2. „Орфеј у подземљу“ Бранка Миљковића

Песма „Орфеј у подземљу“ започиње речима „не осврћи се“. Орфеј се налази у подземљу, њега прати Еуридика, али он не сме да види ту тајну која се одиграва иза његових леђа. Он пати, рањен лута својим сновима у којима види само своју Еуридику. Она иде за њим, али је он једини од свих не сме видети:

„Звездама рањен у сну луташ.
сјајна она иде твојим трагом, али од свију
једини је не смеш видети“
(МИЉКОВИЋ 2003: 30).

Орфеј у песми наилази на чуваре подземног света, исто као што то чини и митски Орфеј, тако да овде можемо уочити још једну сличност са митом. Такође, Орфеј је заувек проклет тиме што је остао без Еуридике и песник закључује да је свуда око њега зло, и у свету и у срцу и једино када се победи то зло, може доћи до остварења идеала. И на крају, песник даје разрешење:

„Ето то је
Тај иза чијих леђа наста свет
Ко вечита завера и тужан заокрет“
(МИЉКОВИЋ 2003: 30).

Ови стихови нас поново упућују на мит и песма има разрешење исто као и он. И у самом миту на крају наилазимо на тужан заокрет када Орфеј због своје грешке остане без Еуридике. Тако се, још једном, подземље поиграло са Орфејем.

У песми „Орфеј у подземљу“ песник је представљен као месечар који лута својим сном, надахнут звездама. Песник са собом носи одређено проклетство и немир, што ће га довести до трагичног исхода. Проклетство песника је у томе што он стално делује рушилачки на ствари и појаве око себе, како у овом, горњем свету, а тако и у самом подземљу, јер он није усаглашен са законима и поретком који владају (као што и митски Орфеј није био у сагласности са правилима које је прописао Дионис). Он на њих делује разарајуће и самим својим присуством их доводи у сумњу, он је за њих стална опасност, управо због тога што је неизлечиви, вечити сањар. Он вечито сања идеале, који постају видљиви и опипљиви за све остале, сем за њега самог, за њега који их је створио (GLUŠČEVIĆ 1980: 145–152).

Како смо видели и из претходне песме, Бранко Миљковић се водио садржајем мита, али је мит допуњавао својим песничким схватањима и користио га за размишљања и о универзалнијим темама као што је песничко стварање и трагање за идеалима.

3. „Орфеј у Кореји“ Миодрага Павловића

У својој збирци *Стуб сећања* из 1953. године Миодраг Павловић сликао је тамнице, бекства од бомбардовања, атомске експлозије, рат у Кореји, леше-

ве, разорене градове (СИМОВИЋ 2001: 283). Управо је таква песма „Орфеј у Кореји“ која говори о Орфеју који се налази у корејској земљи и који тражи пут ка подземљу у коме се налази његова жена, Еуридика. Због чега је Миодраг Павловић одлучио да свог јунака смести баш на територију Кореје? Песник је вероватно био инспирисан несрећним догађајима који су се одигравали у Кореји и који су погађали сав тамошњи народ. Наиме, песма „Орфеј у Кореји“ настала је 1951. године, само годину дана након што је отпочео Корејски рат²⁴, који је донео са собом велика разарања и у коме су живот изгубили милиони људи (рат је специфичан по томе што су се током његовог трајања први пут у историји користили и млазни авиони и хеликоптери, чије ћемо симболе касније приметити и у песми).

Миодраг Павловић био је веома плодан песник који је стално стављао акценат на неспокојство савременог света, он је у својим песмама изражавао ужас пред разарањем света (ДЕРЕТИЋ 2011: 1171). Тако се у песми „Орфеј у Кореји“ сусрећемо са местима на којима је можда најлакше умрети:

„Могу ли умрети овде, где смрт је јака
као сунце и бије бедеме и гњечи око
врхом нокта, а рушевине без сузног знака
рију тле ко столетни корен дубоко.
Најзад умрети овде где смрт је јака“
(ПАВЛОВИЋ 1953: 43).

Затим, Миодраг Павловић даје нам још неке страшне слике места на којем се налази његов јунак Орфеј. Наводећи овакве слике, песник покушава да нам објасни зашто је његов Орфеј одабрао баш овакво место за силазак код Еуридике, а у исто време на успешан начин нам дочарава слику савременог све-

²⁴ Информације о Корејском рату преузете су са сајта Википедија: https://sr.wikipedia.org/sr/Корејски_рат, 29. 12. 2015.

та, као и путеве којима се он креће, који га често могу довести до самоуништења. Све то видимо у следећим стиховима:

„Да чудне земље где леш, убиства брат,
за лешом у реку труљења низ пламен пада.
Где су живи? Ко води непрекидан рат
међ птицама без кљуна и мртвих и развејаног града?
Где земље где пушка на рамену лобањи је брат“
(ПАВЛОВИЋ 1953: 43).

Орфеј, тражећи пут до Еуридике, наилази на страшне сцене савременог света, у коме више нема ни биљака ни сенки, нема ниједног живог бића, више нема ни туге. Орфеј се пита да ли ће његову лиру неко пронаћи, после свега што се догодило:

„Да ли ће детета прст за песмом да пође
И да дозове усев и животиње и плодишта бела??
О, да ли ће по моју лиру неко да дође“
(ПАВЛОВИЋ 1953: 44)?

Орфеј се на овај начин пита да ли ће се неко уопште у будућности сећати онога из прошлости, и да ли ће некоме бити довољно битно да се врати и спасе оно мало што је остало од прошлости и вредности. Да ли ће нека дечја душа бити довољно храбра да у своје усеве засади и мало оних вредних остатака прошлости? Да ли ће се неко вратити по њих? Орфеј ће остати у незнању, јер је напokon, уз звуке пуцњева, стигао до свог циља, па зато каже:

„Сад знам да најзад стижем к теби доле
из јаме у јаму, ивицом пустоши Кореје.
Не, осврнути се нећу. Они које воле
треба да гледају у земљу. Рука твоја где је?
Ево ме, силазим драга к теби доле“
(ПАВЛОВИЋ 1953: 44).

Орфеј више неће поновити своју грешку из мита и овог пута се неће освртати за собом. Он тражи Еури-

дикину руку и остављајући за собом свет разарања, иде ка њој, својој вечној љубави.

„Песник је своју поезију јасно ставио у службу садашњег часа и садашњег човека. У свим својим линијама, на свим својим плановима, та песма је активна у противљењу злу и у борби за слободну, потпуну и себи видљиву, људску личност“
(СИМОВИЋ 2001: 314).

Миодраг Павловић је у песми „Орфеј у Кореји“ успео да кроз контекст мита о Орфеју и његових невоља, провуче актуелне теме савременог света, а рат, сам по себи, свакако је једна од најактуелнијих тема.

Закључак

У песмама Бранка Миљковића „Триптихон за Еуридику“ и „Орфеј у подземљу“, као и у песми Миодрага Павловића „Орфеј у Кореји“ проналазимо својеврстан подтекст из античког мита о Орфеју. Песници су, полазећи од основних поставки мита, изградили своје оригиналне светове у које су уткали универзалне теме човечанства. Од правила, бунтовништва и кршења правила, преко лутања за идеалима и губљења истих, па све то савремених тема разарајућег рата песници су успели да на савршен начин у оквиру својих песама унесу дух античког мита.

Док је Миодраг Павловић мит искористио као повод за писање о савременим и актуелним дешавањима, Бранко Миљковић је мит употребио за представљање стваралаца као вечитих сањара и трагача који се противе прописаним правилима (Орфеј/песник Бранка Миљковића трага за идеалима, који су у овим песмама садржани у лику Еуридике; међутим након њене смрти – они постају недостижни, једино оствариви ако и песник пређе на „другу страну“).

Обојица песника су на успешан начин проткали мит кроз своје песме и на тај начин иза себе оставили творевине које поседују велике естетске, али и универзалне вредности.

Литература

Извори:

- МИЉКОВИЋ, Бранко. *Цвет између пепела и мириса*. Приредио Станиша Станковић. Ниш: Пунта, 2003;
- ПАВЛОВИЋ, Миодраг. *Стуб сећања*. Београд: Издавачко предузеће „Ново поколење“, 1953.

Референце:

- ДЕРЕТИЋ, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Марго-арт, 2011;
- ЖИВКОВИЋ, Драгиша. *Речник књижевних термина*. Београд: Нолит, 1986;
- ЈЕРЕМИЋ, М. Драган. *Прсти неверног Томе*. Београд: Нолит, 1965;
- ЈОВАНОВИЋ, Александар. *Поезија српског неосимболизма*. Београд: Филип Вишњић, 1994;
- МИКИЋ, Радивоје. *Орфејев двојник*. Београд: Народна књига-Алфа, 2002;
- МИЉКОВИЋ, Бранко. *Сабрана дела, књига IV*. Приредио Сава Пенчић. Ниш: Градина, 1972;
- СИМОВИЋ, Љубомир. *Дупло дно*. Београд: Стубови културе, 2001;
- GLUŠČEVIĆ, Zoran. *Poezija i magija*. Beograd: Prosveta, 1980;
- GREVS, Robert. *Grčki mitovi*. Beograd: Nolit, 1990;
- PAVLOVIĆ, Miodrag. *Poetika modernog*. Beograd: Grafos, 1978;
- PETROVIĆ, Miodrag. *Pesnički svet Branka Miljkovića*. Niš: Gradina, 1991.

Прилог у енциклопедији доступан онлајн:

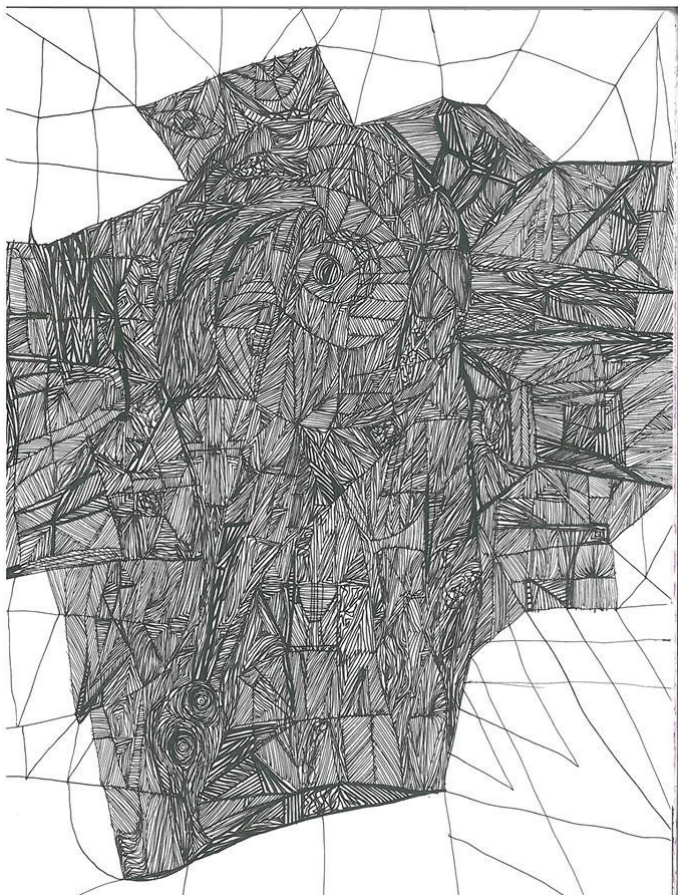
КОРЕЈСКИ ПАТ. Википедија.<https://sr.wikipedia.org/sr/Корејски_пат> 29. 12. 2015.

Sanja M. Krstić

**THE MYTH OF ORPHEUS IN THE POETRY OF
BRANKO MILJKOVIĆ AND MIODRAG PAVLOVIĆ**

Abstract. The focus of this paper is the Myth of Orpheus in poems of Branko Miljković and Miodrag Pavlović. The focus of the paper are the poems „Orpheus in Korea“ by Miodrag Pavlović, and „Triptihon for Eurydice“ and „Orpheus in the Underworld“ by Branko Miljković. The goal is to discover the connections between the myth and the poems, as well as to spot ideas that myth brings into the poems. In the poems by Branko Miljković „Triptychon for Eurydice“ and „Orpheus in the underworld“, as well as in the song by Miodrag Pavlović „Orpheus in Korea“, we find a certain subtext from the ancient myth about Orpheus. The poets, based on the basic settings of the myth, have built their original worlds into which the universal topics of humanity have been entwined. While Miodrag Pavlović used the myth as a trigger for writing about contemporary and current events, Branko Miljković used the myth to present artists as eternal dreamers and seekers who opposed the norms.

Keywords: Branko Miljković, Miodrag Pavlović, Orpheus, myth

Игор Јанковић, Филозофски факултет